

LČR pomáhají ohroženým druhům

Rys – tygr našich hor

Pojednání prof. Hella ze Středoevropského institutu ekologie zvěře o rysech je třetím a posledním ze série jeho článků o velkých šelmách. O příspěvek jsme pana profesora požádali i přesto, že na rozdíl od medvěda a vlka populace rysů v českých zemích již nesporně existuje. Je totiž evidentní, že slovenští kolegové mají s touto šelmou mnohem bohatší zkušenosti.

Po medvedovi a vlkovi je tento třetí článek venovaný rysovi ostrovidovi, poslednému zástupcovi našich velkých šeliem. Ich poradie sme nezvolili náhodne, ale podľa stupňa obťažnosti problémov, ktoré spôsobuje spolužitie človeka s nimi v kultúrnej krajine. Tieto sú v prípade rysa najmenšie, lebo nenapáda človeka a aj na domáce zvieratá útočí v našich podmienkach len málokedy a v prípade medveďa, ako sme už uviedli, najväčšie. — „Zrak rysa je taký ostrý, že prenikne aj cez stenu, drevo a kamene,“ tak napísal o ňom v 16. storočí Conrad Gesner, slávny učenec svojej doby. Možno aj to súvisí s jeho druhovým menom „ostrovid“. A ďalej píše: „Väčšie rysy lovia jelene a inú veľkú zver. Často z nej vysajú len krv a mäsa sa ani nedotknú... Rys sa ukrýva na hrubých stromoch, odtiaľ skočí na zver, ostrými pazúrami ju zdrapí za väzy alebo hrdlo, rozhrýzne jej hlavu a vyžerie mozog, ale ostatného trupu svojej koristi sa ani nedotkne.“ Sú to nepravdy a polopravdy, ktoré však boli, aj keď s malými obmenami, často prezentované aj v staršej poľovníckej literatúre. Ďalej tvrdí, že „rys svoj moc zahrabáva a potom z neho vyrastie ušľachtilý kameň, ktorý sa latinsky nazýva Lyncurium“. Vidíme, že rys bol v 16. storočí naozaj tajomným a málo známym zvieratom a takým ostal aj po ďalšie storočia, najmä pre skrytý spôsob svojho života. Vlastne až v 20. storočí sa získali o ňom potrebné objektívne vedecké poznatky, k čomu významne prispeli aj mnohí známi českí bádatelia, v ostatnom čase najmä Kunc a Stehlík zo ZOO v Ostrave a vo voľnej prírode Červený a Koubek z ČAV.

VÝVOJ POČETNOSTI RYSA V SLOVENSKÝCH KARPATOCH

V slovenských Karpatoch rys nikdy nebol úplne vyhubený ako v mnohých krajinách západnej Európy, vrátane aj ČR. Pred druhou svetovou vojnou však bola jeho početnosť aj na Slovensku veľmi nízka a jeho *comeback* nastal až krátko po nej. Rysy sa vtedy tak rozmnožili, že znova obsadili mnohé pohoria, z ktorých v minulosti vymizli a ojedinelé jedince odmigrovali až do Nemecka, Rakúska a Maďarska. Na severovýchodnej Morave sa dokonca vytvorila malá populácia, ktorú však poľovníci po niekoľkých rokoch úplne zlikvidovali. Na Slovensku rysy vtedy veľmi často vnikli do záhrad, parkov a dvorov, napádali hydinu a psy a mnohé boli ubité, zastrelené alebo zahynuli na pozemných komunikáciách. O tejto mimoriadnej situácii sme informovali zoológov svojho času v jednom západonemeckom vedeckom časopise (Hell, 1961), čo vzbudilo veľký záujem. Bolo to naozaj veľmi čudné a príčiny tohto nezvyklého správania sa rysov doteraz nie sú objasnené. Mnohí si mysleli, že rysy

snád trpeli nejakou nákazou, ale to nebolo preukázané. Mnohé z týchto abnormálne sa správajúcich zvierat boli mladé jedince. Je možné, že stratili matku a do blízkosti ľudských sídlisk prichádzali od hladu.

— Žiaľ, rysy sa začali príliš intenzívne loviť, a to aj lapaním do želez, čo bolo pre populáciu veľmi zhubné. Rys totiž dobre dodržiava svoje priechody a pravidelne sa vracia aj k ulovenej koristi, takže jeho chytenie (aj do sklopov) je pomerne ľahké. Bolo to veľmi barbarské a používanie želez je, na šťastie, už dávno zakázané. Keďže početnosť rysa značne poklesla, dostal od roku 1975 čas ochrany od 1. marca do 15. septembra. Nebolo to síce optimálne, lebo rysie mláďatá sú odkázané na matku minimálne do konca decembra, ale rysovi to veľmi pomohlo a jeho stavy začali stúpať. To potvrdzuje aj skutočnosť, že v osemdesiatych a na začiatku deväťdesiatych rokov minulého storočia sa u nás lovilo priemerne asi 85 rysov ročne.

— Vďaka prosperujúcej populácii sme mohli dodať veľa rysov na znovuosídľovanie do Nemecka, Švajčiarska, Francúzska, Talianska, Slovinska a ČR. Export prevážnej časti týchto rysov organizovala ZOO v Ostrave. Tým slovenskí poľovníci veľmi významne prispeli k opätovnému rozšíreniu rysa v Európe. Najmä jeho reintrodukcie do ČR, Slovinska a Švajčiarska boli veľmi úspešné. Odvtedy sa v Nemecku realizovali aj ďalšie reaklimatizačné akcie s rysmi z iných oblastí, napr. aj v pohorí Harz, a môžeme s radosťou konštatovať, že už niekoľko storočí nežilo v Európe toľko rysov ako v súčasnosti.

— V súčasnosti je početnosť rysov na Slovensku nižšia, ako bola v osemdesiatych rokoch minulého storočia, ale nič presnejšie o tom nevieme. Lov rysa je už veľa rokov zakázaný a výšku jeho ilegálneho odstrelu nepoznáme. Takže na vývoj jeho početnosti nemôžeme usudzovať ani podľa úlovku, ktorý bol v minulosti dobrým ukazovateľom. Na poklese jeho početnosti v slovenských Karpatoch môžu mať, okrem iného, podiel najmä dve skutočnosti. Prvou je značný pokles početnosti srnčej zveri, jeho hlavnej koristi, v horských revíroch a druhou silný nárast početnosti vlčej populácie. Pokles početnosti srnčej zveri však nespôsobil len zvýšený predátny tlak veľkých šeliem, ale aj nárast početnosti väčších, fyzicky silnejších druhov raticovej zveri, najmä diviacej a jelenej a taktiež pytlactvo. Zatiaľ nie je preukázané, či sa na poklese početnosti rysa podieľali aj nejaké nákazy.

— V poľovníckej štatistike sa síce uvádza JKS vyše 1000 rysov, ale to je nereálne a veľmi vysoko nadsadené. Predpokladáme, že ich v skutočnosti nebude viac ako 200–300. Zatiaľ je situácia totiž taká, že prítomnosť rysa sa zhlási z každého revíru, v ktorom boli aspoň raz do

roka zistené jeho pobytové znaky, hoci jeho domovský okrskok zasahuje určite do viacerých susedných poľovných revírov. Tento doterajší spôsob monitorovania početnosti rysej populácie je preto neakceptovateľný a bolo by ho treba robiť v rámci celých poľovných oblastí (orografických celkov) v úzkej súčinnosti všetkých zainteresovaných poľovníckych hospodárov.

RYSA A CHOV HOSPODÁRSKÝCH ZVIERAT

Rys na Slovensku len zriedkavo napáda hospodárske zvieratá, najmä ovce a kozy na horských pastvinách. Je tomu tak preto, lebo tie sa pasú vo väčších čriedach pod dozorom pastierov a psov a na noc sa zatvárajú do košiarov. Iná je však situácia v niektorých západoeurópskych štátoch, kde sú tieto zvieratá často ponechávané v malých skupinkách, vo dne v noci bez dozoru v primitívnych ohradách. V tomto prípade môže rys narobiť ich chovateľom značné škody. Preto napr. vo Švajčiarsku, ale aj inde, sa povoľuje odstrel každého rysa, ktorý viackrát zaútočí na hospodárske zvieratá. Pred niekoľkými decádiami, keď sa naše introdukované rysy vo Švajčiarsku a Francúzsku značne rozmnožili, niektorí chovatelia oviec dávali svojim zvieratám ilegálne na krk dokonca obojky so strychnínom, aby takého „škodcu“ otrávil. Verejne o tom informovali dokonca aj na jednej vedeckej konferencii, ktorej som mal možnosť sa zúčastniť. Či takéto ilegálne praktiky tam pretrvávajú aj v súčasnosti nevieme, ale určite sú neakceptovateľné a hodné odsúdenia. Nakoniec takéto malé skupinky hospodárskych zvierat bez dozoru možno veľmi účinne chrániť proti rysovi elektrickým oplôtkom.

RYSA A CHOV RATICOVEJ ZVERI

Hlavnou korisťou rysa v slovenských Karpatoch, ale aj v ČR, je srnčia zver. Potvrdili to aj rozboru obsahu 65 plných žalúdkov slovenských rysov, z ktorých sa v 52,3 % prípadov našli zvyšky srnčej, ale len v 12,3 % prípadov zvyšky jelenej zveri (Hell, Slamečka, Gašparík, 2004). Pokiaľ išlo o hmotnosť skonzumovanej biomasy, tvorila z nej srnčia zver 66,9 % a jelenia zver 17,8 %. Zvyšky kopytníkov sa našli celkovo v 69,3 % žalúdkov s 89,8 % z celkovej hmotnosti skonzumovanej biomasy. Z toho bola ovca domáca zastúpená len v jednom žalúdku. V časopise „Zeitschrift für Jagdwissenschaft“ sme graficky porovnali dlhoročnú dynamiku lovu rysa a srnčej zveri

v jeho areáli (Hell, Flak, Slamečka, 1997), pričom sme zistili pozitívnu, štatisticky preukaznú koreláciu medzi nimi. V grafe pripojenom k tomuto článku porovnáваме lov rysa a srnčej zveri v rámci celého Slovenska a keďže väčšina našej srnčej zveri žije mimo areálu rysa, vyšla len veľmi nízka hodnota korelačného koeficienta. Výsledky skresľuje aj skutočnosť, že lov rysa je u nás už veľa rokov zakázaný. Tieto poznatky o potrave rysa nemožno samozrejme zovšeobecňovať, lebo napr. v Španielsku sa rysy živia predovšetkým divými králikmi a zajacmi a veľa zajacov konzumujú aj v severnej Európe. U nás je však v súčasnosti populačná hustota zajaca minimálna a preto sme jeho zvyšky našli len v dvoch (3,0 %) vyšetrených žalúdkov. Myši a hraboše sa síce našli až v 32,3 % žalúdkov, ale tie poskytujú rysovi len málo organickej hmoty a energie. — Zvyšky jariabka sme našli v dvoch a hlucháňa v jednom žalúdku.

— Zo slovenských a českých výskumov vyplýva, že rys konzumuje zo srnčej zveri najmä srny (44–54 %) a srnčatá (30–34 %) a podstatne menej (13–24 %) srncov, takže pomáha zlepšovať sociálnu štruktúru jej populácií. Z jelenej zveri loví hlavne jelenčatá a diviáciu zver loví len zriedkavo a temer výlučne len diviáčatá. Dokáže silne zdecimovať muflóny, čo sa preukázalo vo viacerých oblastiach Slovenska, najmarkantnejšie však v Slovenskom krase na Plešiveckej planine, kde bola v minulosti vysoká denzita rysov. V Slovinsku prenikli naše introdukované rysy v oblasti Kočevje do blízkej muflonej zvernice, ktorú temer úplne „vyrabovali“. Rysy často prenikali aj do zvernice pri Vranove nad Topľou, kde robili značné škody na danielovej zveri. Podobne to bolo aj vo zvernici pri Betliari, kde zdecimovali oba spomenuté druhy zveri. Z toho vyplýva, že danielia a muflonia zver sa zásadne nemá chovať v areáli rysa (a vlka) a to ani vo zverniciach. — Haller (1992) telemetricky sledoval vo Švajčiarsku naše introdukované rysy a zistil, že jeden rys skonzumoval ročne priemerne 60–70 kusov raticovej zveri, konkrétne kamzičej a srnčej. Ak počítame s tým, že u nás žije najmenej 200 rysov, je to do roka minimálne 12 000 ks zveri (hlavne srnčej), čo reprezentuje v hodnote diviny asi 12 mil. Sk. Chovná hodnota tejto strhnutej zveri je samozrejme vyššia, ale poľovníctvo musíme chápať ekologicky, lebo aj rys má (v únosnej početnosti) miesto v našich revíroch a musíme mu tolerovať aj divinu, ktorú potrebuje na svoje nasýtenie.

Ak rys prenikne do dobre zazvereného srnčieho revíru, strhne aj viac zveri ako potrebuje. Ale ak si zver na jeho prítomnosť zvykne a jej populačná hustota poklesne, loví sa mu už ťažšie a aj celý týždeň sa vracia ku svojej koristi, kým ju celú nespotrebuje. Pravda len vtedy, keď nebol vyrušený a keď sa s kadáverom nemanipulovalo. Ak budeme početnosť rysa podľa potreby trvalo udržateľným spôsobom regulovať, nemusíme sa o našu srnčiu zver vôbec obávať. To jednoznačne potvrdzujú aj naše dlhoročné skúsenosti zo slovenských Karpát.

AKO LOVIŤ, ČI NELOVIŤ RYSA

Ako sme už uviedli, lov rysa je na Slovensku v súčasnosti zakázaný, čo považujeme za kontraproduktívne, lebo potom môže dochádzať k jeho nekontrolovanému ilegálnemu lovu, čo je dobre známe aj z ČR a mnohých ďalších štátov. Je predsa známe, že rozmnožovací potenciál rysa je značný, čo potvrdil aj enormne rýchly a silný nárast početnosti našich rysov, napr. aj v ČR a v Slovinsku. Veľmi nás teší, že rys opäť osídlil mnohé regióny v ČR a v žiadnom prípade nesmieme dopustiť, aby tam bola jeho existencia ilegálnym lovom opäť ohrozená. Podľa nášho názoru by jeho lov mal byť voľný v januári–februári, keď sú mláďatá už sebastačné. Takáto krátka doba lovu by populáciu rysa nemohla ohroziť, a keby náhodou predsa poklesla, lov by sa na 1–3 roky zastavil. Poľovník bude vždy skôr dodržiavať zákaz jeho lovu v čase ochrany, keď bude mať istotu, že si naň bude môcť v čase lovu zapoľovať, ako keď takúto nádej nemá a vidí, že množstvo rysov strhnutých zveri narastá. Isté však je, že odrastené mláďatá musia opustiť home range svojich rodičov a často potom prenikajú aj do suboptimálnych až pesimálnych biotopov, pri čom sa ich mortalita zvyšuje.

— Rysy sa u nás v minulosti lovili zväčša náhodne pri poľovaní na inú zver, či už individuálnom, alebo kolektívnom, ale aj na zajačie vreštie, srnčie pískanie, čakaním pri jeho koristi a prípadne aj stopovaním so psom. Pred psom rys často vylezie na strom. Poznáme prípad od Zvolena, keď sa poľovníci autom vracali z poľovačky na diviaky. Keď zastali, aby si odľahčili svoje mechúry, vyskočil z auta aj jazvečík, ktorý odbehol a potom začal na jednom mieste hlásiť. Keď tam dobehli, našli jazvečíka hlásiť pod stromom, na ktorom bol veľký, starý rys, ktorého aj ulovili.

— Rys je ozdobou našej prírody, integrovanou súčasťou našich lesných ekosystémov a treba ho trvalo zachovať. Jeho ilegálny lov je neakceptovateľný a treba ho prísne postihovať. Na druhej strane však treba aj legislatívu upraviť tak, aby v prípade potreby bola prísne limitovaná a kontrolovaná regulácia jeho početnosti možná bez zbytočnej byrokracie.

- Pavel Hell, Stredoeurópsky inštitút ekológie zveri Wien – Brno – Nitra
- Jaroslav Slamečka, Slovenské centrum poľnohospodárskeho výskumu, Nitra
- Jozef Gašparík, Slovenská poľnohospodárska univerzita, Nitra
- foto Ing. Tomáš Pospíšil

Lov

